

ERŐS KINGA

Nem szól senki értem?*A Szegény Sudár Anna huszonhat év távlatából*

Van három nőalak irodalmunkban, akikhez különösképpen ragaszkodom. Ezek közül kettőt férfi álmodott papírra, s elevenített meg bravúrosan: Kárász Nellit és Kurátor Zsófit. Mellettük Sudár Anna alakja az, aki iránt olvasóként a legmelegebb rokonszenvet érzem, mert sorsa a mai napig úgy szólít meg, hogy egyszerre váltja ki az azonosulás és a másik iránti érzékenység, a részvét érzetét, talán azért, mert az ő alakja is példája annak, hogy körülményei ellenére miképpen őrizheti meg az ember maradék méltóságát.

A Hitel 1989-ben közölte azt az interjút, amelyben Jókai Anna így vallott a regény keletkezéséről: „1982 táján valamelyest mérleget készítve arról, amiről szoltam, ami fontos volt, és miről nem, a legégetőbben a kisebbségi sors, az elszakított magyarság tragédiájának saját műben való megszenvedése hiányzott. (...) Amikor már írtam a *Szegény Sudár Annát*, tudtam, mit írok, miért és hogyan. A szellemi készülődés szakasza volt a gyötrelmesebb.” 1987-ben fejezte be a regényt, amely végül 1989-ben jelent meg. Sütő András találóan nevezte a legjobb erdélyi regénynek a könyvet. S egyet is kell értenünk vele, ha a regény értelmezési lehetőségeinek egyik pillérjére és kiindulópontjára, arra a történelmi szituációra gondolunk, amelyben a mű játszódik, nevezetesen a Ceaușescu-diktatúra legdrasztikusabb időszakára. Magam mindezidáig nem olvastam hasonló pontossággal megírt korrajzot erről az időszakról. Pedig számos kísérlet született már, közülük olyan is akad, amely huszonnyolc nyelven lett regényszenzáció – itt Dragomán György *A fehér király* című művére gondolok, bár kolozsvári a szerzője, mentes az erdélyiségtől, a transzilván sajátosságoktól. A novellafüzér egy diktatúrában játszódik, amely csupán utalásrendszerében azonosítható a Ceaușescu-diktatúrával, végső soron bármilyen totalitárius rendszer-

re vonatkoztható, s meglátásom szerint ez a behelyettesíthetőség a sikerének titka. A *Szegény Sudár Anna* húsba vágóan mutatja be a diktatúra, az elnyomás természetrajzát, azt az alattomos folyamatot, amikor az alapvető testi szükségletek kielégítése válik az ember elsődleges napi feladatává, szinte életcéljává, s a naponkénti túlélésbe belefásulva zuhan bele a holnapba. Ezek a külső körülmények látszólag nem kedveznek sem a szellemnek, sem a léleknek, mégis ezeknek a körülményeknek a szélsőségessége teszi lehetővé, hogy az író az emberről érvényeset mondjon.

Huszonhat évvel a diktatúra után e könyvet olvasni különleges élmény. Dokumentumértéke vitathatatlan, hiszen akik ebben a rendszerben éltünk, újra átéljük annak valóságát, akik pedig nem éltek benne, rácsodálkozhatnak, szörnyülködhetnek rajta. S bár hangsúlyozom, a *Szegény Sudár Anna* regény, fikció, mégis a benne ábrázolt hétköznapi élet, a vég nélküli sorban állások, az élelmiszerhiány, az energiaszolgáltatás esetlegessége, az orvosi ellátás hiányosságai, az ügyeskedés, a feketézés, a cserekereskedés, a plasztikus részletességgel megírt hétköznapi valóban dokumentumértékűek. „Annyira nincs étvágyam, hogy a kenyéradagom se fogyott el. Kálmus leveses, kenyeres: ma este pirított kenyérkockát teszek a levesbe, szereti.” Másutt ezt olvassuk: „Holnap május elseje. Munkaszünet. Kálmust már reggel ötre berendelték. Balázst Ankuca elviszi magával a felvonulásra. Arra számít, hogy gyerekkel talán korábban megszabadul.” Az apró megfigyelések is papírra kerülnek: „...már napok óta lesem a szemeteskocsit. Ez a délelőtti szórakozásom. Újabban itt hagyják a szemetet a kapu előtt rohadni”. Sokáig folytathatók az ezekhez hasonló idézetek, hiszen a regény műfaja napló, s ezáltal a szerzőnek módja és lehetősége adódik minden apró részletet lejegyezni, amit végig – a könyv előnyére – ki is használ. A hétköznapi gondjain túl a regény páratlan értéke, hogy képes bemutatni a kisebbségi lét sajátos kihívásait, az asszimiláció kísértését, a magyarként való megmaradás küzdelmeit. Sudár Anna rajongva szeretett unokája vegyes házasságból született, anyja román, ugyanakkor nincs ellenére, hogy gyermekét magyarként tartják számon. Mégis minden külső körülmény arra utal, hogy a kisfiú a magyar identitását már-már reménytelennek tűnő küzdelmek árán sem sikerül majd megtartania. Hiánypótló e mű azért is, mert végtelen precizitással mutatja be annak a folya-

Elhangzott az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A spirituális hagyomány folytatása és megújítása Jókai Anna irodalmában* című konferenciáján, 2015. május 16-án a Duna Palotában

matnak egy lehetséges forgatókönyvét, amely az aszsimiláció, az elrománosodás (elszlovákosodás stb.), a nemzetiségi lét észrevétlen feladásához vezet. Hiszen környezetünkben ismerünk erre számos példát: a százkét évet megélt dédnagyanyám, aki csak magyarul beszélt, már nem tudott szót érteni vegyes házasságból született ükunokájával. Jókai Anna könyve ezért is fontos mű, mert kristálytisztán megfogalmazódik benne a tény, hogy a magyarság elsősorban vállalás. És olykor áldozathozatal. „Mami... de mamikám. Melyik felem magyar, és melyik felem román?” – kérdezi az ötéves kisfiú, aki anyai, román nagyanyjától, Bábustól teljesen más értékrendet, mintát, nyelvet tanul, mint apai nagyszüleitől. „S akkor én irtózatosan, rémületesen megsajnáltam. Megsajnálalak, Balázs, hanyatló életem rendező csillaga. Van az a keleti mese. Amit Brecht is feldolgozott. A kaukázusi krétakör. A versengők középre állítják a zsenge fiúcskát – s aki nagyobb erővel húzza magához, az anyai jog azt illeti. De ehhez a gyereket szinte ketté kéne tépni... akkor inkább vigye el a másik! Vigye el a másik? Nem, élet-virág-szerelem. Ha én le is mondanék rólad, mi nem tehetjük. De ráncigálni se foglak! Állj csak szépen egyenesen, nézzél a tiszta, bátor okos szemekkel jobbra-balra... de ne csak nézzél, lássál is, növekedj fel, aztán majd te döntsél, felelősen... megcsókoltam a füled tövét, az izzadt homlokodat a tenyeremmel leitattam. Te csak légy jó... jó ember... egyelőre ez a legfontosabb.”

S bár a könyv dokumentumértéke jelentős, meglátásom szerint nem ez teszi időtállóvá. Legalábbis most újraolvasva egyre erősebb ez a meggyőződés. A lélektani vetülete, a spiritualitása az, amely ma is érvényessé teszi lapjait, s az én könyvespolcomon Hamvas *Karneválja*, Mészöly Miklós *Megbocsajtása*, Ottlik *Budája* társaságában helyezkedik el, közvetlenül az *Iszony* és a *Gyász* mellett. Sudár Anna a negyvenes éveit vége felé járó nagymama, akinek két fia közül a – jellemében és temperamentumában hozzá jobban hasonlító, s ezáltal, még ha be nem vallottan is – kedvesebb házassága révén Magyarországra költözött az otthoni üldöztetések miatt. Anna bánata az otthon maradt szeretett Kálmi fia, korai vegyes házassága, melyből mégis öröme, Balázs unokája született, akit ő rajongva, szinte beteges szeretettel imád. A naplójának is Balázs a motorja, hiszen Anna miatta kezd el írni a füzetbe, s reméli, egyszer unokája olvassa majd sorait. Anna élete, pontosabban szellemi élete félbetört, amikor nem tanult tovább.

Férjez ment, s a családjának élt, nagy szeretetben. Balázs nem csupán új szintet hoz életébe, de szellemi kalandot is. Hiszen a kisfiúval való törődés, ahogy annak értelme mindinkább kinyílik, arra ösztönzi, hogy mind többet plántáljon bele a maga szellemi értékeiből. „Élet-virág-szerelem. Látod, most miattad örülök annak, hogy itthon vagyok, pedig milyen nehezen szoktam meg, milyen nehezen és fokozatosan építettem le – építették le velem a vágyakat, hogy ha nem is mentem egyetemre, de azért lehessek valaki, csinálhassak valamit, aminek értelme van, ami segít ezt a tébolyt, a dolgokat elviselni. (...) És én mindent elkövetek, hogy majd a részletekre is emlékezz, Isten engem a kedélybetegségtől talán megóv, nem tér vissza az a szörnyű, mély melankólia, ami Farkas megkínzása és elmenekülése óta csak-csak betaszított a gödörbe... ebből te engemet két kis kezdeddel kihúztál, az angyal ember képében jelenik meg, nemhiába hiszem és hirdetem”. Az angyalka nem csupán megjelenik, de lényé teljesen betölti, kitölti Anna lelkét. Lassan bontakozik ki a naplólóvasó előtt az a lelki folyamat, amelynek velejárója, hogy a kisfiú nem csupán célt, reményt ad Annának, de a nő minden egyebet is neki rendel alá. Mind emberi szeretetkapcsolatait, mind istenszeretetét. Ő ezt felismeri magában, s ügyel rá, hogy érzéseit, szándékait ne adja ki magából. A célja mégiscsak nemes.

Bár a naplójírás óhatatlanul lineáris elbeszélés, mégsem egy ok-okozati fejlődésregény ez, sokkal inkább egy identitást konstruáló aktus. Sudár Anna, miközben saját történetének igazságát mondja, észrevétlenül tart tükröt maga elé, hiszen a saját életének tragikumát mégiscsak a napló által teremtett világába belefeledkezve képes elmondani. A tények és az álmok szigete a napló. Anna a tengerparti nyaralásra készülve unokáját kiviszi az állomásra, hogy ne legyen számára ismeretlen a vonat látványa, az utazás módja. Sokáig elmaradnak, s erről így ír: „Kálmus papa meg is szidott, hogy miért csavargunk olyan későig, amikor a gyermeknek már régen ágyban volna a helye. De meg akartam neked mutatni az esti vonatokat tovasuhanó fényablakait, a tőlünk függetlenül létező sok-sok emberrel, azt akartam, hogy megérezd a hangulatát, hogy mindannyian jöttünk valahonnan, és valahová megyünk, s éppily hihetetlenül gyorsan és suhanva történik ez az egész életnek nevezett dolog velünk, ezért kellene a megálló, az ejtőzések, találkozások, búcsúk – persze minderről nem beszéltem neked, a négy és fél éves gyerekeknek, ennyi

sütnivalóm maradt, hogy még úgysem értheted, amit magam is csak homályosan... de a kép, a hangulat megül a lélekben.” S bár naplóról beszélünk, mégis ügyesen szétválasztható benne a megélt életvalóság és az elbeszélte történet különbsége, hiszen a napló élettörténeti fordulópontok közé rendeződik, amelyekben az egyén identitása új értelemképző eseménnyel szembesül. A fájdalmas felismerés, hogy a saját élet nem folytatható másban. „Benned akarok élni. Halál nélkül átlényegülni. Befejezés nélkül folytatódni” – írja Anna korábban, majd fokozatosan születik meg a kijózanító felismerése, miszerint a saját élet nem folytatható másban. Ez a külső és belső eseménysor hozza meg a Keresztes Szent János által „a lélek sötét éjszakájának” nevezett alászállást, amelyből az olvasó főképpen a zavartságot – a rövid, központosítás nélküli vagy szaggatott bejegyzések is ezt erősítik és érzékeltetik – érzékeli. Tudjuk, hogy Sudár Anna lelki alkataból fakadóan nyitott a transzcendensre, hiszen a könyv legvidámabb

részében, a Gyilkos-tavi kirándulás beszámolójában a következőt olvassuk: „Itt érzem csak igazán, Annókám, hogy milyen kicsi és milyen semmi az ember” – mondja a férje, s a nő ezt a megjegyzést fűzi hozzá: „én fordítva érzem! Felnézek – kétoldalt a mászhatatlan meredély, szinte a végtelenségig elzárva az eget. Középen – irdatlan magasságban – egy szabálytalan, keskeny szelet kékség, szabadság a börtön felett! Nézem, nézem, a nyakam megmerevszik, furcsa zsibbadás áll a tagjaimba, s határozottan érzem, hogy ki kell innen repülni. És ki is tudnék röpdülni, egyenesen a kék ragyogásba, fölé, fölé mindenkinek – csak itt kéne hagyni ezt a testet, ezt a ballasztot. Én a testem nélkül képes lennék a szakadékból kiszállni.”

Fák II.

A *Szegény Sudár Anna* lélektani, spirituális regény, amely plasztikusan, nagy pontossággal és értéssel mutatja be a külső események hatását a lélekre (Balázs Bukarestbe költözésének, ezáltal elvesztésének traumáját). A már emlegetett „lélek sötét éjszakája” alászáll Sudár Annára is, s az olvasó e zaklatottságban és tusában érzékeli, hogy a lélek az Istennel való misztikus egység megélése után hirtelen Isten jelenlétének teljes hiányát tapasztalja meg. Ezekből a rezignált naplóbejegyzésekből látjuk, mennyire más az útja a szemlélődő misztikusnak és annak, akit Isten a világban tevékenykedve tökéletesít és egyesít önmagával. Anna útja az utóbbi, de éppúgy át kell élnie a lélek stációit, mint a misztikusoknak,

ahhoz, hogy végül elengedje Balázst. Amikor Anna arra panaszkodik, hogy az öt éves gyerek mindent elfelejt majd, amire tanította, Petru, a román erdei ember, a bölcs öreg azt feleli: „A kicsi ember nem azt felejt el, amit tanult, legfeljebb azt, akitől tanulta.” S amennyire fájó szavak ezek Anna számára,

éppen annyira vigasztalóak is. Anna naplója nem kelti a befejezettség illúzióját, hiszen ismételt bejegyzései azt sugallják, hogy nehezen hagyja abba az írást, az önvizsgálatnak és az imádságnak ezt a fajtáját, amelyet lelkének belső szobájába húzódva folytat. Anna most már egyedül Istennek ír, s költők szavaival táplálkozik, mint aki tudja, hogy mást nem is tehet, mert:

„több a kevés a soknál,
és több a csönd a szóknál,
és csupa seb vagyok már,
s már nem szól senki értem,
s én nem értem. Nem értem.”
(Szilágyi Domokos)